

УДК 343.98
DOI 10.33244/2521-1196.15.2019.159-166

І. О. Завидняк,
к.ю.н.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0003-1816-7426

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються проблемні питання, які виникають у сфері протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. Звертається увага на методiku розслідування цієї категорії правопорушень та форми протидії їх розслідуванню. Вказується на необхідність визначення завдань щодо подолання та нейтралізації протидії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: протидія розслідуванню, подолання протидії, тактична операція, суб'єкт протидії, кримінальні правопорушення, вчинені з використанням сучасних інформаційних технологій, форми протидії, тактичне завдання, слідчі (розшукові) дії.

И. А. Завидняк. Тактические операции, направленные на преодоление противодействия расследованию уголовных правонарушений, совершаемых с использованием современных информационных технологий

В статье рассматриваются проблемные вопросы, которые возникают в сфере противодействия расследованию уголовных правонарушений, совершенных с использованием современных информационных технологий. Обращается внимание на методiku расследования данной категории правонарушений и формы противодействия их расследованию. Указывается на необходимость определения задач по преодолению и нейтрализации противодействия в ходе досудебного расследования преступлений, совершенных с использованием современных информационных технологий.

Ключевые слова: противодействие расследованию, преодоление противодействия, тактическая операция, субъект противодействия, преступления, совершенные с использованием современных информационных технологий, форма противодействия, тактическая задача, следственные (розыскные) действия.

Мета статті полягає у всебічному висвітленні проблем протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, та засобів її подолання.

Постановка проблеми. Сьогодні протидія розслідуванню кримінальних правопорушень є звичним явищем. Але з активним розвитком інформаційних та комп'ютерних технологій воно набуває нових різноманітних форм, постійно модернізується та видозмінюється.

Протидія кримінальним правопорушенням може спостерігатися на всіх етапах розслідування, починаючи з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та завершуючи розглядом кримінального провадження, по суті, у суді.

Для швидкого і якісного процесу розслідування цієї категорії правопорушень слідчому необхідно визначитися із сукупністю дій, які сприятимуть ефективному розслідуванню, що і дозволить розробити чітку методику й тактику проведення розслідування кримінальних правопорушень. Визначення форм і способів протидії розслідуванню, їх систематизація сприятиме не тільки попередженню і подоланню вчинення протидії з боку зацікавлених осіб, а й удосконаленню діяльності суб'єктів сторони обвинувачення.

Аналіз останніх публікацій. На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі проведено досить багато досліджень, присвячених питанню подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Серед них можемо назвати таких дослідників: Н. М. Ахтирська, Т. Е. Аріпов, Р. С. Белкін, П. Г. Великородний, С. Ю. Журавлев, Г. О. Зорін, В. Н. Карагодин, В. О. Коновалова, О. В. Олександренко, В. А. Овечкин, А. Н. Петрова, В. М. Стратонов, С. В. Слінько, В. Ю. Шепітько, М. В. Щеголева та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, вимагає від слідчого високої кваліфікації та організації роботи, у здійсненні якої велике значення має подолання та нейтралізація протидії розслідуванню.

З моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення, вчинене з використанням сучасних інформаційних технологій, до Єдиного реєстру досудових розслідувань на шляху слідчого в процесі доказування вини певних осіб виникає безліч перешкод, причиною більшості з яких є протидія розслідуванню, яку вчиняють зацікавлені в цьому особи. Саме тому в методиці розслідування зазначеної категорії правопорушень на окрему увагу заслуговують завдання щодо подолання та нейтралізації протидії під час їхнього розслідування.

На жаль, у криміналістичній науці відсутня єдина точка зору щодо визначення змісту такого поняття, як подолання та нейтралізація протидії під час розслідування. Так, ряд учених вважає, що однією зі складових змісту протидії розслідуванню є різноманітні способи приховування злочину [1, с. 355–377]. Науковці зазначають, що процес приховування присутній на всіх етапах злочинної діяльності й триває упродовж досудового розслідування і судового розгляду та навіть після його завершення [2, с. 90]. Наприклад, Г. О. Зорін вказує, що протидія – це протистояння двох і більше суб'єктів, які мають різні мотиви й цілі та обтяжені вчиненим злочином [3, с. 525]. Тобто протидія починається тоді, коли приховування як складова протиправної діяльності здійснене. Але деякі вчені наголошують, що приховування, яке триває після виявлення кримінального правопорушення, має визначення «ухилення від відповідальності».

Так, П. Г. Великородний вказує, що кінцевою метою способів приховування як структурного елемента способу вчинення злочину є саме ухилення від покарання [4, с. 82]. Таку мету переслідує і протидія розслідуванню злочинної діяльності.

Отже, виходячи з вище викладеного вважаємо, що приховування та протидія розслідуванню є окремими формами ухилення від відповідальності винних осіб, причому приховування відбувається до виявлення кримінального правопорушення, а протидія розслідуванню – вже після його виявлення та внесення відомостей до ЄРДР.

На нашу думку, саме таке формулювання є найбільш точним, тому що протидія розслідуванню не може відбуватися ще до початку самого процесу розслідування. З цього боку, доречним буде зазначити про приховування злочину, яке після його виявлення набуде наявних для органів слідства форм протидії. Тому вважаємо, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії доцільним буде розроблення та використання таких тактичних операцій, які будуть направлені на подолання та нейтралізацію реальної для часу розслідування протидії.

Унаслідок розширення масштабів кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, під час розслідування таких правопорушень слідча практика стикається з активною, цілеспрямованою, організованою, із залученням грошей в особливо значних розмірах протидією правоохоронним органам не лише з боку підозрюваних, але й інших осіб, які можуть виконувати захисні функції щодо виконавців злочинів цієї категорії. Саме це вказує на безпосередню протидію особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, та опосередковану протидію інших осіб, зацікавлених у негативному результаті розслідування.

Беручи до уваги наведену ознаку, зокрема суб'єкта протидії розслідуванню, можна виділити типові тактичні операції, спрямовані на подолання протидії та нейтралізації розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Вважаємо, що доцільно першою розглянути протидію розслідуванню з боку підозрюваного. Підозрювана особа може застосовувати певні прийоми, спрямовані на знищення та фальсифікацію речових доказів вчинення злочину, а саме: маючи відомості щодо перебігу досудового розслідування, така особа усіляко намагається чинити опір під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до письмових та електронних джерел доказів або зіпсувати чи знищити доказову інформацію на них за відсутності прямого доступу до них. Наприклад, якщо слідчий, не дотримуючись правил безпеки поведження з речовими доказами, з тактичних міркувань надасть підозрюваному доступ не до їх копії, а безпосередньо до них самих, то останній може своїми діями зіпсувати потрібну для слідства інформацію.

Тактичними завданнями для слідчого у разі подолання такої форми протидії будуть правильне вилучення та збереження носіїв доказової інформації.

Засобом вирішення таких завдань є тактична операція, що складається з певних дій: обшук та тимчасовий доступ до документів (вагоме значення в них при цьому мають тактичні прийоми щодо швидкого прийняття рішення про тимчасовий доступ або обшук щодо оцінки обстановки на місці); організаційні заходи щодо збереження електронних та паперових носіїв інформації – дотримання правил поведження з електронною технікою; огляд предметів; допити свідків, підозрюваних (важливе значення мають тактичні прийоми забезпечення безпеки речових та паперових доказів).

Ще одним засобом протидії розслідуванню є переховування осіб, причетних до вчиненого кримінального правопорушення. Зазвичай цей прийом характерний для початкового етапу досудового розслідування. У такій ситуації підозрюваний (підозрювані) керуються мотивом необхідності отримати додатковий час для вжиття більш ефективних

заходів щодо ухилення від кримінальної відповідальності або взагалі не бути затриманими правоохоронними органами.

Тактичне завдання з пошуку та затримання підозрюваних осіб розв'язується слідчим тактичною операцією «Розшук». Складовими такої тактичної операції є:

- складання плану спільних оперативно-розшукових та слідчих (розшукових) дій;
- заповнення та відправлення облікових матеріалів для оголошення особи в розшук як організаційні заходи;
- допити знайомих та рідних підозрюваної особи;
- співпраця з оперативно-розшуковими підрозділами щодо спостереження за помешканням такої особи;
- здійснення запитів до облікових державних установ;
- зняття інформації з каналів зв'язку, тимчасовий доступ та слідчий огляд знятої інформації та кореспонденції.

Наступним заходом протидії розслідуванню є вплив підозрюваного на свідків або потерпілих з метою давання неправдивих свідчень (показань). Зазвичай особи, що вчинили кримінальне правопорушення з використанням сучасних інформаційних технологій, мають високий інтелектуальний рівень, добре характеризуються за місцем роботи та мешкання, мають постійне місце проживання, тому найчастіше для них обирають запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням свободи. Це дає їм можливість впливати на осіб, показання яких викривають вину підозрюваного. Доволі часто у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, підозрюваний застосовує такий метод впливу, як погроза життю та здоров'ю, знищення майна (або шантаж). Уникненню такого заходу сприятиме застосування правоохоронними органами заходів щодо захисту свідків (потерпілих), їх близьких, майна тощо. Тому ефективними засобами подолання такої протидії є комплекс дій, а саме: перші допити свідків (обов'язкова максимальна деталізація показань та бажане використання як засобу фіксації аудіо- і відеотехніки); повторні допити (лише за наявності максимальної доказової інформації у справі, тобто після проведення інших слідчих дій з метою отримання доказової інформації); використання засобів захисту осіб, які є учасниками цього кримінального провадження.

Наступним прийомом протидії розслідуванню можуть бути власні неправдиві свідчення підозрюваної особи. Такий прийом протидії розслідуванню також можна розглядати з точки зору конфліктної ситуації допиту, яка характеризується небажанням підозрюваної особи свідчити правду, що полягає у наданні умисно суперечливих, надуманих показань за повного невизнання або часткового визнання своєї вини.

Допит підозрюваної особи має найбільше значення для встановлення істини у справі, тому що лише особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, може детально пояснити всі обставини вчинення злочину. Отримати правдиві показання від такої особи є тактичним завданням слідства. Для дачі правдивих свідчень особу підозрюваного потрібно переконати у необхідності цього. Тому тактичними завданнями на цьому шляху повинні бути:

- а) попереднє формування доказової бази;
- б) встановлення співучасників кримінального правопорушення;
- в) одержання відомостей, що характеризують особу підозрюваного, та з'ясування рівня фахової майстерності підозрюваного.

У свою чергу, засобами вирішення таких завдань є комплексні дії слідчого, а саме:

а) попередній всебічний розгляд матеріалів провадження; обшук місця роботи та мешкання, призначення відповідних експертиз, консультування зі спеціалістами, оцінка наявних на момент допиту підозрюваного доказів;

б) допит родичів, сусідів, співробітників; запити до медичних закладів про стан психічного, фізичного здоров'я; збирання характеристик; матеріалів щодо функціональних обов'язків підозрюваного на певній посаді; допит усіх підозрюваних.

Зазначена вище форма протидії під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, може виражатися у трьох формах, а саме:

– відмова підозрюваного давати свідчення (підозрюваний діє з метою затягування слідства, щоб виграти час для вживання інших заходів протидії);

– повне невизнання вини та надання неправдивих пояснень підозрюваним (підозрюваний може вказувати на невідому особу, яка незаконно втрутилася до його комп'ютерної системи, підключеної до мережі, за допомогою чого і вчинила правопорушення тощо);

– часткове визнання вини, яка виражається у двох формах протидії розслідуванню, тобто пасивній (підозрюваний дає правдиві показання у тій частині інкримінованих дій, яка, як він вважає, відома слідчому) та активній (поєднання правдивих свідчень з неправдивими з метою зменшення своєї відповідальності за вчинення кримінального правопорушення).

Пасивна протидія розслідуванню характеризується найменшим рівнем конфлікту та протидії зокрема. А ось активну протидію можна охарактеризувати як часткове визнання вини з посиланням на обставини, що супроводжували вчинення кримінального правопорушення.

Застосовуючи активну форму протидії, підозрювана особа зазвичай посиляється на нові обставини скоєння правопорушення. Тому під час допиту такої особи слідчий повинен детально встановити всі нові обставини й інформацію зі справи і виконати всі необхідні гласні та негласні слідчі (розшукові) дії для її перевірки.

Що ж до застосування тактичних засобів подолання цієї форми протидії, то вважаємо, що в умовах конфліктної ситуації допиту підозрюваного найефективнішими будуть такі тактичні прийоми, як дезінформація (омана) та заходи морального або психологічного переконання. Дезінформація – це свідоме поширення неправдивої інформації для досягнення певної мети [5, с. 41]. У свою чергу, Р. С. Белкін вважає, що можливо використовувати оману в слідчій діяльності за умови виокремлення та заборони таких її форм, що суперечать принципам і цілям цієї діяльності та загрожують порушенню прав й інтересів особи [6, с. 13–16]. Теж саме стосується і заходів морального та психологічного переконання підозрюваних. Особливістю останнього є додержання основної тактики поведінки слідчого з підозрюваним – апелювання лише до позитивних якостей особи. Тож не можна відмовлятися від засобів і методів розслідування лише за умови їхньої невідповідності загальним вимогам моралі [7, с. 213].

Наступною формою протидії розслідуванню є опосередкована протидія з боку захисника підозрюваного. Досить часто у випадках вчинення кримінальних правопорушень з використанням сучасних інформаційних технологій вдаються до послуг адвоката, що, безперечно, ускладнює процес отримання правдивих свідчень. Адвокат виконує певну роль зв'язківця між співучасниками злочину, може намагатися необгрунтовано

затягнути досудове слідство чи будь-яким чином вплинути на свідчення підозрюваного. За сучасним станом адвокатської діяльності в Україні, доволі часто захисник за змовою з підзахисним навмисно затягує слідство шляхом різноманітних клопотань та звернень з метою дискредитації слідства.

Вважаємо, що основним тактичним прийомом боротьби з такою формою протидії розслідуванню буде чітке дотримання слідчим процесуальної форми спілкування з адвокатом. Наприклад, захисник має право ставити питання лише після проведення допиту слідчим; бажаним є використання засобів фіксації допиту тощо.

Виділяють ще такі форми протидії розслідуванню, як опосередкована протидія розслідуванню з боку корумпованих працівників органів державної влади та протидія розслідуванню з боку корумпованих працівників правоохоронних органів.

Протидія з боку корумпованих працівників органів державної влади може відбуватися у формі ознайомлення з інформацією, що становить слідчу таємницю, або безпосереднього змінення перебігу розслідування. Найбільш поширеними методами впливу таких осіб є підкуп та погрози щодо слідчого. Тому вже на початковому етапі досудового розслідування цієї категорії кримінальних проваджень слідчий може ставити тактичне завдання щодо подолання протидії розслідуванню з боку таких осіб. Вирішенню такого завдання сприяє повне вирішення тактичних завдань щодо швидкого вилучення та дослідження носіїв доказової інформації. Засобами подолання такої протидії можуть бути тактичні операції «Слідча таємниця» або «Антикорупція» [8, с. 117].

А ось розглядаючи протидію з боку корумпованих працівників правоохоронних органів, потрібно зазначити, що така протидія є найбільш небезпечною з вищеперерахованих, тому як слідчий, у провадженні якого перебуває справа, є в безпосередній посадовій залежності від свого керівництва, але саме він несе відповідальність перед законом за якісне проведення слідства. Для подолання такої протидії розслідуванню слідчий повинен мати не тільки високий рівень професіоналізму, а й бути морально стійкою людиною, щоб бути здатним вимагати від керівництва документування своїх дій стосовно кримінального провадження [9, с. 286].

Найбільш поширеними прийомами застосування такої протидії у справах цієї категорії є: доручення розслідувати такі злочини молодим та непрофесійним слідчим; опосередкована організація донесення інформації, що становить слідчу таємницю, до відома зацікавлених осіб; безпосереднє втручання в діяльність слідчого шляхом певних доручень та вказівок.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного можна дійти висновку, що тактичні операції подолання та нейтралізації протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, включають у себе комплекс гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, тактичні особливості яких обумовлені характером протидії розслідуванню і специфікою її суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 480 с.
2. Великородный П. Т. Криминалистическая классификация способов совершения преступлений и способов уклонения от ответственности / П. Т. Великородный //

Криминалистическая характеристика преступлений : сборник научных трудов. – М. : Ин-т по изуч. и разраб. мер предупреждения преступности, 1984. – 106 с.

3. Зорин Г. А. Криминалистическая методология / Г. А. Зорин. – Минск : Амалфея, 2000. – 608 с.

4. Великородный П. Г. Криминалистическое понятие способа уклонения от ответственности / П. Г. Великородный // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит. – 1986. – № 44. – С. 81–85.

5. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2001. – 560 с.

6. Белкин Р. С. Нравственные начала деятельности следователя органов внутренних дел / Р. С. Белкин. – М. : Академия управления МВД России, 1999. – С. 33.

7. Строков И. В. Правомірність та неправомірність обману в слідчій діяльності / И. В. Строков // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 3. – С. 208–214.

8. Волобуев А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посібник / А. Ф. Волобуев ; за ред. О. М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 245 с.

9. Овчинский В. С. Основы борьбы с организованной преступностью / В. С. Овчинский, В. Е. Эминов, Н. П. Яблоков. – М. : ИНФРА-М., 1996. – 400 с.

REFERENCES

1. Belkin, R. S. (1997), Kurs kriminalistiki [Forensics Course], (Vol. 3), Yurist, Moscow [in Russ.].

2. Velikorodnyy, P. T. (1984), «Forensic classification of ways of committing crimes and ways of evading responsibility», Kriminalisticheskaya kharakteristika prestupleniy: sbornik nauchnykh trudov. [in Russ.].

3. Zorin, G. A. (2000), Kriminalisticheskaya metodologiya [Forensic Methodology], Amalfeya, Minsk [in Russ.].

4. Velikorodnyy, P. G. (1986), «The forensic concept of a way of evading responsibility», Voprosy bor'by s prestupnost'yu, No 44, pp. 81–85 [in Russ.].

5. Shepit'ko, V. Yu. (2001), Kryminalistyka: entsyklopedychnyy slovnyk [Forensics: Encyclopedic Dictionary], Pravo, Kharkiv [in Ukr.].

6. Belkin, R. S. (1999), Nravstvennyye nachala deyatel'nosti sledovatelya organov vnutrennikh del [The moral beginnings of the activities of the investigator of law-enforcement bodies], Akademiya upravleniya MVD Rossii, Moscow [in Russ.].

7. Stokov, I. V. (2002), «Lawfulness and unlawfulness of fraud in investigative activities», Naukovyy visnyk NAVSU. No 3, pp. 208–214 [in Ukr.].

8. Volobuyev, A. F. (1999), Rozsliduvannya i poperedzhennya rozkradan' mayna u sferi pidpryyemnytstva [Investigation and prevention of theft of property in the field of entrepreneurship] O. M. Bandurky (Ed), Un-t vnutr. sprav, Kharkiv [in Ukr.].

9. Ovchinskiy, V. S. & Eminov, V. Ye. & Yablokov, N. P. Osnovy bor'by s organizovannoy prestupnost'yu [The basics of the fight against organized crime], INFRA-M., Moscow [in Rus.].

I. A. Zavydniak. Tactical operations aimed to prevent an investigation of criminal offenses committed using modern information technologies

The article deals with the problematic issues that arise in the sphere of counteraction to investigation of criminal offenses committed with the use of modern information technologies. Attention is paid to the method of investigation of this category of offenses and forms of counteraction to their investigation. The necessity of defining the tasks of overcoming and neutralizing counteraction during pre-trial investigation of criminal offenses committed using modern information technologies is pointed out.

The purpose of the article is to comprehensively cover the problems of counteraction to the investigation of criminal offenses committed with the use of modern information technologies and the means of overcoming it.

Nowadays, counteraction to the investigation of criminal offenses is commonplace. But with the active development of information and computer technology, it is taking on a variety of new forms, constantly being upgraded and modified.

Criminal offenses can be observed at all stages of the investigation, starting with the submission of information to the Unified Register of Pre-trial Investigations and ending with the consideration of criminal proceedings on the merits in court.

For a fast and high-quality process of investigation of this category of offenses, the investigator needs to decide on a set of actions that will facilitate an effective investigation, which will allow to develop a clear methodology and tactics for the investigation of criminal offenses. Identifying the forms and methods of counteraction to the investigation, their systematization will contribute not only to the prevention and overcoming of counteraction by interested parties, but also to improving the activities of the subjects of the prosecution.

Tactical operations of overcoming and neutralizing counteraction to the investigation of criminal offenses committed with the use of modern information technologies include a set of vague and unspoken investigative (search) actions and organizational measures, the tactical features of which are determined by the nature of counteraction to the investigation and the specifics of its subjects.

Key words: *counteraction to investigation, overcoming counteraction, tactical operation, subject of counteraction, crimes committed using modern information technologies, form of counteraction, tactical task, investigative (search) actions.*

Стаття надійшла до редакції 29 жовтня 2019 року